

Організаційно-педагогічні умови національного та національно-патріотичного виховання учнів в умовах полікультурного середовища школи

Представлено бачення розвитку національної свідомості учнів в умовах полікультурного середовища та необхідні для цього організаційно-педагогічні умови в закладі освіти.

Ключові слова: національне виховання, національно-патріотичне виховання, організаційно-педагогічні умови, виховна система закладу освіти, виховне середовище школи.

Lukianchuk H. Ya. Organizational and Pedagogical Conditions of National and National and Patriotic Education in a Multicultural Environment.

The article presents the vision of the development of the consciousness of students in the conditions of a multicultural environment and the necessary organizational and pedagogical conditions in an educational institution for this.

Keywords: national education, national and patriotic education, organizational and pedagogical conditions, educational system of the school, educational environment of the school.

Постановка проблеми. Становлення української державності, побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на людину, особистість, розвиток її духовної культури й визначають основні напрями виховної роботи з молоддю та модернізації навчально-виховного процесу. Ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений, національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення.

В Україні проблема формування громадянської самоідентифікації є актуальною з огляду на події, пов'язані із ситуацією на зовнішньополітичному просторі та в середині країни. У цих важких і болісних умовах викликів, загроз, але й можливих великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокомпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток української держави.

Якість освіти як єдності навчання, виховання та розвитку відіграє провідну роль у вихованні нації, громадянського суспільства країни. Виховна система закладу освіти є основою формування свідомої, національно сформованої особистості. В умовах автономізації школи побудова організаційної структури

управління виховним процесом може бути успішною завдяки спеціальним організаційно-педагогічним умовам комплексного виховного впливу на учня та залучення до цього процесу громадськості й батьків.

Для громадянської ідентичності людини характерна множинність форм самоідентифікації, зокрема національної. Склалася ціла ієрархія спільнот, до яких люди себе зараховують у першу чергу: мешканець свого міста чи селища, своєї області, країни в цілому; нерідко мешканець того міждержавного об'єднання, до якого входить країна, де він живе.

Нині людина, для якої демократія та громадянське суспільство є природним середовищем для задоволення її особистих та суспільних інтересів, визнається основною цінністю демократичного суспільства. Формування нації та її збереження нерозривно пов'язане з національною ідентичністю її членів, почуттям єдності й солідарності з її представниками, стійкими поглядами на історію і місце свого суспільства у світі, почуттям патріотизму (національного, регіонального, локального) і відповідної громадянської ідентичності.

В реаліях глобальних змін та динаміки міграції у XXI столітті створюються умови соціального існування людей, де відбувається інтеграція культур, мов, звичаїв, традицій побуту та соціальної взаємодії, релігійних особливостей тощо.

Навчальний заклад – це складна соціально-педагогічна система, що повинна формувати інтелектуальну, творчу особистість, здатну жити

і творити в умовах, що постійно видозмінюються і розвиваються, забезпечуючи прогрес культурного розвитку країни. Для подолання суперечностей між темпами суспільного й індивідуального соціально-культурного розвитку сучасні навчальні заклади потребують освоєння і впровадження нових технологій та інновацій. Успішним може бути лише той заклад, у якому створено цілеспрямовану систему національного виховання, що опирається на сучасні запити національної держави та в якому задіяно всі суб'єкти процесу національного виховання, де все, що пов'язане з національною ідентичністю, є цінністю і формує світоглядні основи особи.

В основу виховання учнів мають бути покладені принципи гуманізму, демократизму, єдності сім'ї та школи, наступності та спадкоємності поколінь. Найважливішою громадянською рисою є сформованість національної свідомості, патріотичних почуттів, готовності до праці в ім'я України.

Школа – це життєвий простір дитини, де вона не просто готується до життя, а живе. Тому виховна робота планується так, щоб сприяти становленню особистості як творця і проєктувальника життя, гармонізації та гуманізації стосунків між учнями і педагогами, школою і родиною, керуючись ідеями самоцінності дитинства, демократичного діалогу між поколіннями. Важливу роль у цьому відіграє позакласна робота. Її мета полягає у задоволенні інтересів і запитів дітей, розвитку їх творчого потенціалу, нахилів і здібностей у різних сферах діяльності та спілкування.

Аналіз досліджень і публікацій. Полікультурне середовище українських шкіл зумовлює необхідність полікультурної освіти суб'єктів освітнього процесу. Учені Л. Голік, Т. Клименко, М. Красовицький, Т. Левченко проблему полікультурної освіти розглядають у поєднанні з вихованням школярів: «Полікультурна освіта і виховання учнів загальноосвітньої школи – така організація і зміст навчально-виховного процесу, життя і діяльності учнів, взаємостосунків, яка забезпечує ознайомлення з культурою народів, що живуть в одній країні, створення умов для виникнення між ними почуття довіри і солідарності, вміння взаємодіяти» [2, с. 3].

Т. Гавлітіна досліджувала процеси національно-патріотичного становлення особистості в умовах позашкільного навчального закладу, програмно-методичне забезпечення освітньо-виховної структури національно-патріотичного спрямування закладу освіти, а також актуалізувала управлінські функції в процесі цього виховання підлітків у полікультурному середовищі закладу позашкільної освіти [2, с. 61, 93].

Учені-дослідники зауважують, що багатокультурна освіта і виховання не повинні заперечувати

національного, а мають розглядатися разом як складові єдиного процесу. На їх думку, таке поєднання сприятиме глибокому засвоєнню і розумінню як національних, так і загальнолюдських моральних цінностей.

Домінантою національно-патріотичного виховання молоді відповідно до Концепції «Нова українська школа» є формування в особи ціннісного ставлення до навколишньої дійсності та самої себе, активної формою та моральної змістом життєвої позиції. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку суспільства й нації в цілому. Форми й методи виховання базуються на українських традиціях, кращих надбаннях національної та світової педагогіки, психології, аксіології.

В Україні системно проводяться наукові дослідження рівня національної самоідентифікації громадян різними державними та приватними установами. За узагальненими даними опитування, проведеного Українським центром економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова у 2007 р., на запитання «Чи вважаєте Ви себе патріотом України?» 44,2 % респондентів відповіли «так», 35,6 % – «скоріше так», 9,7 % – «скоріше ні», 4,3 % – «ні», 6,2 % – «важко відповісти». Згідно з результатами соціологічного опитування, що проводилося Центром соціальних досліджень «Софія» в серпні 2007 року, 40 % українців хотіли б виїхати за кордон. Ще кожен шостий громадянин України бажає емігрувати назавжди. Кожен десятий опитаний зовсім не пишається своїм громадянством, «скоріше не пишається» ще більше – 17,2 %.

За даними соціологічних досліджень Інституту Горшеніна, що проводилися у березні 2012 року, 65,1 % респондентів пишаються тим, що вони є громадянами своєї країни, 17,6 % – не пишаються і 17,3 % – утримуються з відповіддю. У 2014 році, як наслідок підвищення громадянської активності українців під час Євромайдану та консолідації українського народу в умовах зовнішньої агресії та збройного протистояння на Сході країни, рівень патріотизму значно виріс.

«За даними соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова у кінці 2015 – на початку 2016 року, 95 % жителів усіх регіонів України сприймають її своєю Батьківщиною. 84,5 % респондентів вважають себе патріотами України. Зокрема, в західному регіоні – 94 %, в центральному – 88,5 %, у східному – 81 %, у південному – 72 %. Останнім часом рівень патріотизму українського населення зріс, але необхідність у вихованні патріотизму та національної свідомості молоді як основи консолідації суспільства і зміцнення

держави залишається досить актуальною» [9]. Кількість громадян, які вважають себе українцями за національністю, станом на 2017 рік за опитуванням Центру Разумкова становив 90,6 % населення. Як видно, Україна зробила значний крок щодо формування національної ідентичності значної частини громадян, що є основою світоглядного стрижня народу та духовного єднання нації для здатності вистояти в умовах геноцидальних дій зі сторони Російської Федерації нині.

Мета публікації – розглянути організаційно-педагогічні умови формування національного виховання учнів в полікультурному середовищі закладу освіти як основи та стартової точки створення виховного середовища на основі ціннісного ставлення до національної приналежності в українській школі.

Виклад основного матеріалу. Чинна Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України наголошує: «На сучасному етапі розвитку України, коли існує пряма загроза денационалізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей:

- повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України);
- активна участь у громадсько-політичному житті країни;
- верховенство права, повага до прав людини;
- готовності до природоохоронної діяльності;
- толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей;
- готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України» [7].

Метою національно-патріотичного виховання в сучасному закладі освіти є «становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [7].

Напрямок патріотичного виховання включає соціальні, цільові, функціональні, організаційні та інші аспекти, має високий рівень комплексності, тобто охоплює своїм впливом усі покоління і пронизує усі сторони життя: соціально-економічну, політичну, духовну, правову, педагогічну, спирається на освіту,

культуру, історію, державу, право. Патріотизм – це основа, головний критерій оцінки громадянськості, ступінь її розвиненості. Його змістом є почуття любові до Вітчизни, відданість їй, народу, нації, гордість за його минуле і сучасне, прагнення захистити його інтереси. Власне патріотизм ми розглядаємо як здатність особистості до самопожертви заради вищої мети, ідеї, заради когось чи чогось, що становить цінність для людини. Проте патріотизм потребує спеціальних дій і умов у закладі освіти для його актуалізації в житті школяра та його батьків.

Здійснюючи національне виховання учнів в умовах полікультурного середовища закладу загальної середньої освіти, педагоги використовують різні засоби: комплекси виховних позаурочних заходів, які охоплюють цикл національних, народних, релігійних, родинних звичаїв і свят, збирання інформації про історію свого роду; введення краєзнавчого і народознавчого матеріалу в роботу з учнями; використання творів мистецтва народної тематики, фольклору, виховання засобами праці, табори праці та відпочинку, аукціони, ярмарки, проведення тематичних флешмобів, пошукових операцій (квестів), проєктів з національним змістом.

Будь-яка діяльність досягає успіху завдяки системній, організованій, спланованій та циклічній роботі. Національне виховання учнів в умовах полікультурного середовища школи забезпечується певними організаційно-педагогічними умовами, як-от: узгодженістю змістового аспекту національно-патріотичного виховання школярів, його взаємодоповнюваність діями з боку батьків і вчителів; взаємодією сім'ї та школи; співпрацею педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування; створенням сприятливого для розвитку національної ідентифікації освітнього середовища; методична робота в закладі освіти, спрямована на національне та міжнаціональне виховання; зміст, форми, методи та технології, що забезпечують національне виховання здобувачів освіти і здатність опиратися зовнішньому впливу, спрямованому на національне знищення чи приниження українства; масові позакласні (позашкільні) заходи, що формують національний дух української школи, сім'ї, громади, держави. Також однією з основних умов сучасної школи є наявність/створення освітнього середовища для розвитку здорової дитини, формування свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння навичками безпечного життя і здорової поведінки.

Ефективними формами і методами національного виховання є уроки мужності, години спілкування, зустрічі з учасниками воєнних дій – захисниками України, відвідування музеїв, бесіди, військово-спортивні змагання, акції, ярмарки, проєкти, конкурси

патріотичної пісні, прози, поезії, флешмоби, тренінги, віртуальні мандрівки, семінари, аукціони, дебати, відкриті трибуни, виставки тематичної літератури у шкільній бібліотеці, конкурси стіннівок і малюнків.

Інноваційними підходами в організації національно-патріотичного та військово-патріотичного виховання в навчальному закладі є: проведення позаурочних виховних заходів нестандартного типу вчителями-предметниками, таких як прес-конференції, аукціони, ділові ігри, занурення, змагання, консультації, телеуроки, кіноуроки, театралізовані уроки, уроки взаємного навчання учнів, творчі звіти, концерти, діалоги, рольові ігри, полеміка, диспути, дискусії, подорожі, екскурсії, судові слухання, інтерв'ю, віртуальні інтелект-карти, «Історичний дайджест» тощо.

Автономія закладу освіти як результат децентралізації влади на місцях мотивує до створення оригінальних управлінських та педагогічних умов щодо реалізації завдань національно-патріотичного виховання у сучасному закладі освіти в умовах полікультурності. Організаційна структура системи виховання у школі спирається на комплексне застосування різнобічних впливів на учня і потребує системного підходу. Кожна хвилина спілкування школяра з педагогом (на уроці, в позаурочний час, під час дозвілля тощо), виховне матеріальне (символіка, оформлення класів і рекреацій) та духовне наповнення простору школи, стиль взаємин між суб'єктами освітнього процесу, організаційна структура виховної діяльності та її зміст – усе це є вагомими чинниками виховання учня на ціннісній національно-патріотичній основі.

Висновки. Отже, серед організаційно-педагогічних умов реалізації національного виховання учнів у полікультурному середовищі слід виокремити:

– ефективне управління виховною роботою на основі системного, діяльнісного, особистісно та компетентісно орієнтованого підходів;

– організаційну автономію школи, що спирається на активне залучення батьків, громади до виховної діяльності закладу освіти;

– ефективне планування виховної діяльності (на основі проблем держави – громади – сім'ї – учня – закладу освіти);

– створення та розвиток виховної системи школи на основі аксіологічного підходу;

– моніторинг якості національного та національно-патріотичного виховання;

– гарантії щодо реалізації потреб дітей із різних національно-культурних спільнот (полікультурне матеріальне та нематеріальне середовище);

– готовність та освіченість педагогічних працівників щодо національного виховання в полікультурному просторі школи;

– полікультурна освіта з батьками, учнями та активне включення учнівського й батьківського врядування закладу освіти в процес національного виховання;

– управлінський та психолого-педагогічний супровід виховного процесу на основі цінностей;

– методичне навчання і зростання професійної педагогічної майстерності на засадах довіри, партнерства, емпатійності;

– застосування ефективних традиційних та інноваційних освітніх технологій, спрямованих на формування ціннісного ставлення учнів до себе, держави, інших людей;

– здійснення всієї виховної діяльності на основі діяльнісного, суб'єкт-суб'єктного, особистісно та компетентісно орієнтованих підходів;

– дотримання принципів терпимості до інакшості, запобігання різних видів цькування;

– системність моніторингу стану виховної системи в закладі освіти;

– відкритість та прозорість діяльності закладу освіти громаді та суспільству.

Література

1. Гавлітіна Т. М. Активно-творча національно-патріотична діяльність підлітків у позашкільному навчальному закладі. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ, 2006. Ч. 3. С. 92–97.

2. Її ж. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу : навч.-метод. посіб. Рівне : Волин. обереги, 2007. 220 с.

3. Голік Л. О., Клищенко Т. В., Красовицький М. Ю., Левченко Г. І. Полікультурна освіта в Україні. *Завуч*. 1999. № 29/35 (жовтень). С. 3–4.

4. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. Київ : Т-во «Знання України», 1991. 149 с.

5. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії : [посіб. для вчителя]. Запоріжжя : Запорізь. нац. ун-т, 2012. 70 с.

6. Бех І., Чорна К. Національна ідея у виховному процесі школи. Програмно-виховний контекст. *Шкільний світ*. 2008. № 45.

7. «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України та визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641» : наказ МОН України від 06.06.2022 № 527. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/06/08/nakaz-mon-vid-06-06-2022-527-pro-deiaki-pytannia-natsional-no-patriotichnohovykhovannia-v-zakladakh-osvity-ukrainy-ta-vyznannia-takym-shcho-vtratyv-chynnist-nakazu-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy/>

8. Про методичні рекомендації з питань організації виховної роботи у навчальних закладах у 2014/2015 навчальному році : лист М-ва освіти і науки України від 25.07.14 № 1/9-376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-376729-14#Text>

9. Аналітико-статистична інформація про результати проведеного моніторингового дослідження стану організації національно-патріотичного виховання в освітньому середовищі загальноосвітнього навчального закладу: URL: <http://www.rmc.trost.net.ua/wp-content/uploads/2015/04>